

Андрея Первозванного в Благовещенском соборе и хранится ли она в чеканом реликварии, отвечают, что в соборе находится миниатюрная рака с частицей мощей апостола Андрея Первозванного [16]. В этом случае очевидна подмена понятий, причиной которой может быть отсутствие достоверной информации.

Таким образом, обобщение и анализ накопленных в историографии фактов, дополненных данными документальных источников, свидетельствуют, что в 1812 г. в Московском Кремле действительно хранились религиозные и воинские реликвии. Они не были вовремя эвакуированы и составили, наряду со слитками драгоценных металлов, единый комплекс московских трофеев. С помощью методов классификации и типологизации из его состава выделены те предметы, которые имеют статус национальных реликвий, а также установлено, что они соответствуют высшему рангу в иерархии. Только благодаря данному обстоятельству знамена, захваченные в Арсенале Московского Кремля, а также изъятые из его соборов части креста, на котором был распят Иисус Христос, святые мощи и иконы могли быть использованы Наполеоном в качестве наглядных доказательств победы в военной кампании 1812 г.

ЛИТЕРАТУРА И ИСТОЧНИКИ

1. Histoire de la campagne de Russie pendant l'annee 1812 et de la captivite des prisonniers francais en Sibirie et dans les autres provinces de l'empire precedes l'un hesome de l'Histoire de Russie par Emile Marco de Saint-Hilaire. – Paris, 1834–1836. – Tome deuxieme.
2. Москва и Отечественная война 1812 г.: в 2 кн. / авт.-сост. Д. И. Горшков. – М.: Изд-во Главного архивного управления г. Москвы, 2012. – Кн. 2. – 640 с.: ил., карты.
3. Михайловский-Данилевский, А. И. Описание Отечественной войны 1812 года / А. И. Михайловский-Данилевский. – М.: Яуза, Эксмо, 2007. – 576 с.
4. Попов, А. И. Кремлевские трофеи Наполеона / А. И. Попов // Эпоха 1812 года. Исследования. Источники. Историография. VII. К 200-летию Отечественной войны 1812 г.: сб. материалов // Труды ГИМ. – М., 2008. – Вып. 179. – С. 126–134.
5. Труды Московского отдела Императорского Русского Военно-Исторического Общества. – М., 1912.
6. [Электронный ресурс], Режим доступа : <http://annuaire-fr.parod.ru/stajji/FE2012/lskule.pdf>. – Дата доступа : 19.06.2014.
7. Малиновский, А. Ф. Обзорение Москвы / А. Ф. Малиновский. – М.: Московский рабочий, 1992. – 256 с.
8. Бумаги, относящиеся до Отечественной войны 1812 года : в 10 т. / собр. и изд. П. И. Щукиным. – М.: Т-во тип. А. И. Мамонтова, 1897–1908. – Т. 5. – 1900. – 280 с.
9. [Электронный ресурс]. – Режим доступа : http://vgostyahukudesnitsi.blogspot.com/2011/10/blog-post_1303.html. – Дата доступа : 23.01.2012.
10. [Электронный ресурс]. – Режим доступа : <http://www.mospat.ru/calendar/icon&1/oct12-ikona-ierusalim.html>. – Дата доступа : 23.01.2012.
11. Качалова, И. Я. К истории ныне существующего иконостаса Успенского собора / И. Я. Качалова // Государственные музеи Московского Кремля: материалы и исслед. – М.: Сов. Художник, 1967. – Вып. II. – С. 104–108.
12. Отдел рукописных, письменных и рукописных фондов Музеев Московского Кремля. – Ф. 3. Оп. 1. Д. 100. Л. 1–20. Реестр церковной утвари и прочим вещам Московского Благовещенского собора расхищенных неприятелем в бытность в Москве.
13. Российский государственный архив древних актов. – Ф. 1183. Оп. 1. Д. 98. Л. 1–24. Дело «По рапорту Московского Благовещенского Собора секеллария протоирея Петра Иовлева с рапортами о наличной и о расхищенной утвари и прочих вещах того собора».
14. Снегирев, И. Памятники Московской древности / И. Снегирев. – М.: Тип. Августа Семена при императорской Медико-Хирургической Академии, 1842–1845. – 353 с.
15. [Электронный ресурс]. – Режим доступа : <http://drevo-info.ru/articles/4481.html>, <http://www.sedmitza.ru/text/443931.html>. – Дата доступа : 23.01.2012.
16. [Электронный ресурс]. – Режим доступа : http://www.kremlin.ru/guestbook/index.php?&from_4=16. – Дата доступа : 23.01.2012.

SUMMARY

The article is devoted to the scientific analysis of the information about Napoleon's Moscow trophies complex stockpiled in historiography supplemented by documentary sources. On the basis of on our classification, the typology and identification it was concluded that the highest place in its hierarchy is occupied by objects corresponding to the status of national relics.

Поступила в редакцию 11.12.2014 г.

УДК 94:[27–29:27–442.47]

У. М. Завальнюк,
кандыдат гістарычных навук, ксёндз-магістр,
настаяцель Мінскага Касцёла св. Сымона і св. Алены

РОЛЯ СТАРАЖЫТНАЦАРКОЎНАЙ ЛІТАРАТУРЫ (КАМЕНТАРЫІ ДА КНІГ СТАРОГА ЗАПАВЕТУ) У ФАРМАРАВАННІ САЦЫЯЛЬНАЙ СПРАВЯДЛІВАСЦІ НА ПРЫКЛАДЗЕ СТАНАЎЛЕННЯ ІНСТЫТУТА ПОСНІЦТВА

Грамадскае жыццё хрысціянства працякала ў цеснай узаемазвязі з натуральным характарам асяроддзя. Велізарная Рымская імперыя ў I ст. н. э. складалася па сутнасці з трох розных у духоўным і культурным дачыненні супольнасцей,

трох розных культурных арэалаў: іудзейскага, грэчаскага і рымскага. З прынятай ў хрысціянстве на веру ўстаноўкай, што Царква ёсць містычнае цела Хрыста (Хрыстос, які працягвае жыць), вынікала, што Царква ад Бога і ў гэтай якасці яна не можа

быць спасцігнута чалавечым розумам. Аднак і багаслоўе, і навука не аспрэчваюць, што розумам можа спасцігнуць сутнасць і дзеянне Царквы да-статкова глыбока, каб даць пра яе навуковае ўяўленне. Важным дапаможным сродкам для гэтага з'яўляецца валоданне гісторыяй Царквы.

Гісторык хрысціянства Й. Лорц адзначаў, што хоць Царква ад Бога, аднак яна ўсё ж мае і зямную гісторыю: Ісус Хрыстос, які прыйшоў праз ўвасабленне ў свет, прынёс Новы Завет, адкрыўшы новую гісторыю. Яго жыццё і вучэнне да нашых дзён уплываюць на развіццё цывілізацыі, што адлюстравана ў шматлікіх сведчаннях і гістарычных крыніцах, якія сталі асновай і кіраўніцтвам для хрысціянскага жыцця. [1, с. 33]. Сярод крыніц па гісторыі Царквы вылучаюцца па сваім значэнні кнігі, сабраныя ў біблейскім Новым Запавеце: Евангелля ад Матфея, Марка, Лукі і Іана, Дзеянні апосталаў, Пасланні апосталаў, Адкрыцці. Са старажытнацаркоўнай літаратуры данікейскага перыяду да паданняў вышэйшага рангу адносяць «Вучэнне 12-ці апосталаў», «Пасланне Варнавы» [2], тварэнні Клімента Рымскага [3], Юстына Пакутніка [4].

Хрысціянства, якое нарадзілася ў праблемнай правінцыі Рымскай імперыі, прапаведавалася іудэямі сярод яўрэяў як рэфармаваны іудаізм. Многія з даследчыкаў гісторыі Царквы лічылі, што св. Якаў і св. Пётр меркавалі аб тым, каб хрысціянства далей гэтага не пайшло, калі б не рашучая пазіцыя св. Паўла. Апостал Павел прынцыпова выказаўся за далучэнне язычнікаў да хрысціянскіх абшчын, не патрабуючы ў іх абразання і падпарадкавання Майсееву закону. Сутыкненне двух групак атрымала адлюстраванне ў Дзеяннях апосталаў. У выніку хрысціянства прыняло і захавала ад іудаізму ўсё, што было прывабным у дактрынах яўрэяў, адкінуўшы тыя рысы, прыняць якія язычнікам было цяжэй за ўсё [5, с. 303].

Практыка посту, якая прымянялася ў іудаізме як форма рэлігійнага аскетызму і сродка для падрыхтоўкі да вышэйшага злучэння з Богам, была прынята і далей развіта хрысціянствам, пра што сведчаць старажытнацаркоўныя навучанні. З усіх вядомых помнікаў старажытнацаркоўнай літаратуры, якія ўзніклі ў апостальскі перыяд I ст. н. э., дзе ёсць згадкі пра пост і па сваім змесце бліжэй за ўсё стаяць да новазапаветнага пісьменства, з'яўляецца «Вучэнне 12-ці Апосталаў» (Дыдахе).

Гэты літаратурны помнік стаў вядомым толькі ў другой палове XIX ст. Адкрыццё і апублікаванне яго належыць нікамідыйскаму мітрапаліту Філафею Врыенію. Рукапіс знаходзіцца ў патрыяршай бібліятэцы ў Іерусаліме. Філафей Врыеній не абмежаваўся толькі апублікаваннем сваёй знаходкі: ён зрабіў шырокае даследаванне тэксту і даказаў, што адкрыты ім помнік тоесны з «Вучэннем апосталаў», якое вядома было ў старажытнасці. Мітрапаліт стараўся ўстанавіць яго адносіны да роднасных па змесце помнікаў; час паходжання, па яго меркаванні, – паміж 120 і 160 гг.

Аўтарства невядома [6, с. 58]. «Вучэнне 12-ці апосталаў» падзелена на 16 невялікіх глаў. Змест размеркаваны на чатыры часткі: павучальная, літургічная, дысцыплінарная, эсхаталагічная.

Пазначанае «Вучэнне» мае асаблівую значнасць для гісторыі хрысціянскай маралі і догмы, царкоўнага культу, дысцыпліны і царкоўнай арганізацыі. З 7-й главы і да канца кнігі кожны ўрываек з'яўляецца сведчаннем вышэйшага рангу, часта адзіным для тых фактаў, пра якія ён паведамляе: аб хрышчэнні, пасадах, малітве, еўхарыстыі, святкаванні нядзельнага дня, іерархіі, пакаяння. Аўтар «Вучэння» меркаваў даць кіраўніцтва для выхавання вернікаў і для ўжывання хрысціянамі яго часу, асабліва для місіянераў. Таму «Вучэнне 12-ці апосталаў» займаецца галоўным чынам прадпісанымі павучальнага, літургічнага і дысцыплінарнага характару.

Тэма посту тут развіваецца ў якасці каментарыя да таінства хросту. Аўтар дэкларуе, што ўступленне ў Царкву здзяйсняецца з дапамогай хрышчэння, і ўся першая частка «Вучэння» ўяўляе падрыхтоўку чалавека да ўспрымання гэтага таінства. Дэталёва выкладаецца сам абрад. Хрышчэнне здзяйсняецца ў імя Айца і Сына, і Духа Святога, а перад хрышчэннем аўтар навучае: «Няхай посціцца той, хто хрысціць і той, хто будзе хрысціцца, і, калі могуць, некаторыя іншыя; таму, хто будзе ахрышчаны, загадай наперад пасціцца дзень ці два» [6, с. 76].

У сувязі з патрабаваннем посту перад хрышчэннем, аўтар дае тлумачэнні і навучанні пра пасты, прынятыя ў хрысціянстве і іудаізме: «Пасты ж вашы хай не будуць разам з кривадушнікамі (іудэямі), бо яны посцяць у панядзелак і чацвер; вы ж посціцеся ў сераду і пятніцу». Зрэшты, аўтар не паказвае тых унутраных якасцей, якімі хрысціянскі пост адрозніваецца ад посту яўрэйскага. Ён не тлумачыць, чаму для посту прызначаны серада і пятніца. Відавочна гэта было толькі пажаданне, каб хрысціяне не мелі ў посце дачынення да іудэяў, якія пасціліся ў панядзелак і чацвер, што паказвае і расстаўляе акцэнтны на прынцыповае супрацьстаянне іудэяў і хрысціян у гэты перыяд [6, с. 77].

Тэма посту была паднятая ў «Пасланні Варнавы», «адной з самых загадкавых з'яў у галіне патрыстычнага пісьменства» [2, с. 33–86]. М. І. Сагарда адзначаў, што ў дачыненні да гэтага паслання аказваецца невядомым ўсё, што неабходна ведаць чытачу для правільнага разумення і ацэнкі яго зместу: пісьменнік, час і месца паходжання, кола чытачоў, прызначэнне. Аўтар пазначыў мэту паслання: вырашыць пытанне аб адносінах хрысціянства да іўдэйскага закону.

Першая частка паслання раскрывае перад чытачамі сутнасць і значэнне Старога Запавету, каб такім чынам паглыбіць у іх разуменне хрысціянскай рэлігіі: «Я адважыўся напісаць вам гэта кароткае пасланне, – адзначае аўтар, – каб разам з верай вы мелі і дасканалое пазнанне». Супярэчнасці ў Ста-

рым Запавеце з'яўляюцца, на думку аўтара пасланя, доказам неабходнасці яго скрупулёзнага тлумачэння. Асабліва наглядна ў гэтым сэнсе разважанне пра разуменне посту. Выпады супраць іудэяў адначасова служаць перасцярогай для хрысціян. Так, Варнава акцэнтуюе, што ў пастановах Старога Запавету Гасподзь яшчэ кажа іудэям: «Навошта Мне поціце, каб цяпер пачуты быў голас ваш з лямантам? Не такі пост Я выбраў, кажа Гасподзь, каб чалавек мучыў душу сваю без прычыны; і калі б ты загнуў шыю тваю на шталт кола, і апрануўся ў вярэту і пакрыў сябе попелам, і то не стварыў бы ты мне посту прыемнага» (Іс. 58: 45). А да нас (хрысціян) Гасподзь кажа: «Калі будзеш пасціцца, то разбуры ўсякі саюз няпраўды і разарві ўсякі несправядлівы запіс; знішчы сарамлівасць гвалтоўнага гандлю, адпусці спакутаных на свабоду і адкінь ўсякую зламыслую засцярогу. Раздавай галодным хлеб твой і бедных без прытулку ўведзі ў дом твой; калі бачыш голага, апрані, і не мей пагарды да сваіх аднапляменнікаў. Тады адкрыецца ранняе святло тваё, і адзенне тваё хутка заззяе; і праўда твая будзе табе папярэдніцай, і слава Божая будзе суправаджаць цябе» [2]. Трэба адзначыць, што гэта яркая спасылка на прарока Ісаю (Іс. 58:45) была прыменена прыблізна ў гэты ж час св. Юстынам (Пакутнікам) у яго знакамітым «Дыялогу з Трыфанам» [4].

Як і ў «Дыдаху», у «Пасланні Варнавы» ідзе палеміка з іудэямі. Аўтар дэкларуе, што іудэі не зразумелі закону, які павінны тлумачыць не паводле літары, а па духу. Ужо пастулаты Старога Запавету сведчаць, што ўсталяваны Майсеем культ ахвяр і іудзейскае абрадавае служэнне, якія не маюць значэння і з'яўляюцца неспраўдлівымі. Канстатуецца, што іудэі страцілі права на Запавет ўжо тады, калі Майсей, з прычыны злачынаства народа, разбіў каменныя скрыжалі, «каб запавет люблага Ісуса ўвасобіўся ў сэрцы нашым па надзеі веры Яго» [6, с. 88].

У кожным каментарыі аўтар пасланя робіць абавязковую агульную выснову, што абрады Старога Запавету адменены. Ён указвае на Запавет Хрыста – яго новы, іншы змест (як у выпадку з практыкай посту). Неабходна старанна паклапаціцца аб сваім выратаванні, паколькі Бог жадае не пастоў чыста цялесных, але ўстрымання ад усякай няпраўды ў адносінах да блізкіх і станоўчага ажыццяўлення спраў любові, не знешніх ахвяр, але сэрца шчырага. Прадпісваецца падаўленне самалюбства і дзейнасная любоў да блізкіх.

Чарговы ўспамін пра пост у старажытнацаркоўнай літаратуры апостальскага перыяду належыць св. Кліменту Рымскаму. У гісторыі хрысціянства св. Клімент Рымскі прыняты як выдатны старажытнацаркоўны дзеяч. Доказам высокага аўтарытэту і шанавання можа служыць прысвечаная яму базіліка ў Рыме. Клімент быў адным з першых пераемнікаў апосталаў на біскупскай кафедры ў Рыме. Ірэнэй, які прапаведаваў рымскае паданне з часу біскупа Елеўферыя (каля 180 г.), кажа, што Клімент прызваны быў да кіраў-

ніцтва Царквой на трэцім месцы ад апосталаў пасля Ліна і Анаклета [7, с. 110]. Каментарый Клімента да кнігі прарока Малахіі, дзе аўтар расшыфроўвае суд Гасподні і пакаранне, зроблены ў «Другім пасланні Клімента Рымскага».

Твор складаецца з 20 глаў. М. І. Сагарда адзначае, што гэта – простае і сардэчнае настаўленне ў шэрагу адрывістых дагматычных і павучальных думак, без складнасці і паслядоўнасці. Пастаянна змяняюцца адны аднымі настаўленні як праводзіць жыццё, годнае званню хрысціяніна, імкнуча ды дабрадзейнасці, пазбягаць загану, каяцца, задавальненнем сённяшняга жыцця аддаваць перавагу перад будучым абяцаннем, заўсёды маючы на ўвазе суд і расплату, быць моцнымі ў жыццёвай барацьбе [6, с. 125]. Расшыфроўваючы расплату, Клімент Рымскі паказвае, што добрая справа – міласціна як пакаянне ў граху, пост больш, чым малітвы, але міласціна – вышэйшая за пост і малітву ... [3; 8, с. 292].

Старажытнацаркоўная пісьменнасць III ст. была выклікана ўнутранымі патрэбамі хрысціянскіх Цэркваў, якія ўзніклі ў Палесціне, Малой Азіі і Рыме. Яна адрознівалася літаратурнай прастатой, засяроджанай на інтарэсах выключна ўнутрана-хрысціянскага жыцця. Але як і Царква не магла заставацца доўга ў стане першапачатковай непасрэднай прастаты і адасобленасці ад навакольнага культурнага свету, так і старажытнацаркоўная літаратура, якая адлюстроўвала жыццё Царквы, не магла абмяжоўвацца тымі пытаннямі і тымі формамі іх выкладу, якімі можна было здавольвацца на мяжы III ст.

Разнастайныя судакрананні са светам і неабходнасць вызначыць становішча хрысціянства парадзілі царкоўную літаратуру, якая не толькі служыла мэтам настаўлення, але мела навуковы характар. Такая літаратура вынікала з унутранай неабходнасці гістарычнага становішча, а не з чыста літаратурных памкненняў, адказвала наспелым патрэбам царкоўнага жыцця ў розных напрамках. Калі самаабарона хрысціянства ад рымскай дзяржавы і язычніцкага грамадства сваё ранняе літаратурнае выражэнне знайшла ў апалагетычнай пісьменнасці II ст., то станаўленне багаслоўскай навукі адбываецца на рубяжы II–III стст. Тут неабходна было высветліць імперскаму грамадству сутнасць і ісціну хрысціянства не для схілення яго ў хрысціянства, але для забеспячэння справядлівых адносін да хрысціян [6, с. 183].

Гісторыкі старажытнай царквы лічаць, што пачатак тэалогіі як навукі быў пакладзены Грэчаскай Царквой. Грэчаская філасофія дала айчынным апалагетам гатовую і цвёрда ўсталяваную тэрміналогію, значнае кола паняццяў і іх спалучэнняў, распаўсюджаных сярод адукаваных пластоў насельніцтва. Царкоўная навuka павінна была ўзнікнуць там, дзе квітнела свецкая навuka.

Цэнтрам язычніцкай культуры ў гэты перыяд была Александрыя. Тут назіралася паступовае нарастанне ўнутрыцаркоўных і навуковых інта-

рэсаў і патрэб, таму гэты горад стаў месцам нараджэння хрысціянскага багаслоўя. Развіццё і зацвярджэнне хрысціянства можна паставіць у заслугу александрыйцаў – Клімента [9] і Арыгена [10]. Арыгену належыць першы вопыт сістэматычнага выкладу тэалогіі як навукі.

На лацінскім Захадзе неабходна было ствараць і багаслоўскую мову, і літаратурныя формы. Толькі Тэртуліян [11] сваімі смелымі змяненнямі і дапаўненнямі ў антычным лексіконе праклаў шлях лацінскай тэалогіі, стварыўшы для яе мову і адпаведныя патрэбам формы. Працягваў ствараць і фарміраваць лацінскае багаслоўе Кіпрыян, узвёўшы лацінскую хрысціянскую літаратуру на высокую ступень мастацкай дасканаласці [6, с. 406–408].

Арыген першы царкоўны пісьменнік, аб жыцці і дзейнасці якога да нас дайшлі параўнальна дакладныя і падрабязныя звесткі. Усім, што ведаем пра Арыгена і што захавалася ад яго, мы абавязаны выключна Памфілію і Яўсевію. Згадванні пра пасты ў хрысціянстве ў Арыгена мы знаходзім у біблейска-экзэгетычных творах – гаміліях (богаслужбовыя пропаведзі да ахрышчаных і нехрышчоных). Тэмы для гамілій, запазычаных большай часткай з дзённых чытанняў, часам выбіраліся па жаданні слухачоў або прадстаяцеля. Арыген напісаў гаміліі амаль на ўсе кнігі Святога Пісання.

У гаміліі на кнігу Левіт Арыген навучаў: «Такім чынам, калі хочаш пасціцца, пасці ў адпаведнасці з евангельскім настаўленнем і шануй пры посце евангельскія заповедзі, у якіх выратавальнік загадвае пасцікам: А ты, калі поспіш, памаж галаву тваю і ўмой аблічча тваё (Мц. 6.17). Аднак Арыген удакладняе, што маж галаву алеем весяпосці, алеем радасці так, каб паводле загаду мудрасці, міласэрнасць і вера не пакідалі цябе» [12, с. 20]. Каменціруючы старазаветныя традыцыі постніцтва, Арыген напаяе іх новым зместам – заветам Хрыста, робячы акцэнт на міласэрнасць і веру.

Пост у каментарыях Тэртуліяна да кнігі Старога Завету вызначаецца новымі асаблівасцямі. Валодаючы шырокай адукацыяй і выдатнымі ведамі ў галіне гісторыі, філасофіі і юрыспрудэнцыі, па пераходзе ў хрысціянства ён стаў зняважліва адносіцца да ўсякай эстэтычнай культуры, таму даволі часта і энергічна выказваў пагарду да свецкай навукі. Аднак у сваёй літаратурнай дзейнасці, як і Арыген, ён выкарыстоўваў набытыя пазнанні для шматбаковай літаратурнай барацьбы, якую вёў на працягу ўсяго свайго жыцця.

Мысліцель мае перад лацінскім багаслоўем выключную заслугу: лацінская багаслоўская мова – тварэнне Тэртуліяна. Не звяртаючы ўвагі на правілы лацінскай класічнай мовы і пастаянна парушаючы формы і чысціню, ён узбагаціў яе новымі тэрмінамі, прыстасаваў для выражэння новых ідэй, надаў ёй багаслоўскую дакладнасць і выразнасць, стварыў значную колькасць дагматычных формул. Лацінскае багаслоўе абавязана тэалагу і формамі думкі, і формамі мовы. Усе яго

творы могуць быць падзеленыя на тры групы: а) апалагетычна-палемічныя, напісаныя пра абвяржэнне язычніцтва і іудзейства і ў абарону хрысціянства; б) дагматычна-палемічныя, напісаныя ў абвяржэнне ерасі наогул і асобных ерэтыкоў у прыватнасці; в) практычна-аскетычныя, прысвечаныя розным пытанням хрысціянскай маралі і царкоўнай дысцыпліны

Гісторыкі царквы, даследуючы творчасць Тэртуліяна, таксама адзіныя ў тым, што ён першы зварочвае рэлігію ў прававыя адносіны да Бога. Такое разуменне рэлігіі не пакідала месца ні містычнаму сузіранню, ні непасрэднаму і ўнутранаму досведу. Вынікі гэтага непазбежна распасціралася на ўсё маральнае жыццё. У хрысціянскім жыцці, згодна з мысліцелям, галоўная задача зводзілася да таго, каб выканаць закон ці набыць заслугу перад Богам. Па заслугах даецца Божая ўзнагарода. Гэта вучэнне мысліцеля пра значэнне заслуг аказала моцны ўплыў на лацінскае багаслоўе. У каментарыях да Старога Завету Тэртуліян паказваў на сілу посту, што пост дзеля Бога ёсць справа павялі да Бога, бо праз пост Ганна, жонка Елкана, быўшы да таго бясплоднай, лёгка набыла ад Бога ў чэраве, вольным ад ежы, сына, ды да таго ж прарока [13, с. 233]. Зараджэнне і развіццё старажытнацаркоўнага пісьменства ў I–III стст. было выклікана патрэбамі паслядоўнікаў Хрыста ў арганізацыйным станаўленні, афармленні хрысціянскай царквы, яе вучэння і культу. Яно адрознівалася літаратурнай прастатой, засяроджвалася на інтарэсах выключна ўнутрана-хрысціянскага жыцця. Найважнейшым фактарам ў змене царкоўнага пісьменства было паступовае знаёмства з хрысціянствам у культурных колах грамадства і, вынікаючы з гэтага сутыкнення, яно атрымлівала ўзаемны ўплыў.

Такім чынам, неабходнасць вызначыць становавішча хрысціянства ў грамадстве прывяла да ўзнікнення царкоўнай літаратуры, якая не толькі служыла мэтам настаўлення, але мела і навуковы характар, адказвала наспелым патрэбам царкоўнага жыцця ў розных напрамках. Праз тры першыя стагоддзі ішла бесперапынная палеміка з іудэямі. Пост у данікейскай літаратуры насіў фрагментарны характар. У каментарыях да тэмы посту ў кнігах Старога Завету хрысціянскія аўтары праводзілі ўстаноўку на адмену яго абрадаў, дэкларавалі, што ўсталяваны Майсеем культ ахвяр і іудзейскае абрадавае служэнне не мае значэння і памылковае. У выпадку з практыкай посту акцэнты расстаўляліся на яго духоўным змесце – устрыманне ад усякай няпраўды ў дачыненні да блізкага, падаўленне самалюбства і дзейнасная любоў да блізкіх.

ЛІТАРАТУРА І КРЫНІЦЫ

1. Лорц, Йозеф. История Церкви, рассмотренная в связи с историей идей : в 2 т. / Йозеф Лорц – М. : Христианская Россия, 1999–2000. – Т. 1 : Древность и Средние века. – 1999. – 511 с.

2. Послание Варнавы. [Электронный ресурс]. – Режим доступа : <http://lib.pravmir.ru/library/book/66>. – Дата доступа : 09.12.2014.
3. Второе послание Климента Римского к коринфянам [Электронный ресурс]. – Режим доступа : http://kharzarar.skeptik.net/books/clem_rom/clem_r_2.htm. – Дата доступа : 09.12.2014.
4. Мученик Юстин (Иустин). Разговор с Трифоном-иудеем [Электронный ресурс] / Юстин (Иустин Мученик) – Режим доступа : <http://kharzarar.skeptik.net/books/justinus/tryphon.htm> – Дата доступа : 01.12.2014.
5. Рассел, Бертран. История западной философии и ее связи с политическими и социальными условиями от античности до наших дней : в 3-х кн. / Р. Бертран. – 3-е, изд. стер. – М. : Академический Проект, 2000. – 768 с.
6. Сагарда, Н. И. Лекции по патрологии. I–IV века / Н. И. Сагарда; под общ. и науч. ред. диакона А. Глущенко и А. Г. Дунаева. – М. : Издательский Совет Русской Православной Церкви, 2004. – 796 с. (разд. паг.) : ил.
7. Болотов, В. В. Лекции по истории Древней Церкви : в 4 т. / В. В. Болотов. – М., 1994. – Т. 2. – С. 474 (I–XVIII); Т. II. История церкви в период до Константина Великого. Посмертное изд.; под ред. проф. А. Бриллиантова. (Репринтное воспроизведение издания, СПб., 1907).
8. Библиейские комментарии отцов Церкви и других авторов I–VIII веков. Ветхий Завет. Т. XIV : Двенадцать пророков / под ред. Альберто Ферейро; рус. изд. под ред. Д. С. Бирюкова; пер. с англ., греч., лат., сир. – Тверь : Герменевтика, 2010. – 368 с.
9. Александрийский Климент. Строматы / Александрийский Климент. – Режим доступа : http://kharzarar.skeptik.net/books/clem_al/stromata/index.htm – Дата доступа : 01.12.2014.
10. Ориген. О началах. Против Цельса / Ориген. – СПб. : Библиополис, 2008 – 792 с.
11. Тертуллиан. Избранные сочинения / Тертуллиан; пер. с лат.; общ. ред. и сост. А. А. Столярова. – М. : Издательская группа «Прогресс», «Культура», 1994. – 448 с.
12. Библиейские комментарии отцов Церкви и других авторов I–VIII веков. Ветхий Завет. Т. IX: Притчи Соломона, Книга Екклесиаста, Песнь Песней / пер. с англ., греч., лат., сир.; под ред. Дж. Роберта Райта; рус. изд. под ред. Д. С. Бирюкова. – Тверь : Герменевтика, 2012. – 408 с.
13. Библиейские комментарии отцов Церкви и других авторов I–VIII веков. Ветхий Завет. Т. IV : Исторические книги (ч. 1), Книги Иисуса Навина, Судей, Руфи, Первая и Вторая Книги Царств / пер. с англ., греч., лат., сир.; под ред. Джона Р. Фрэнки; рус. изд. под ред. Ю. Н. Варзониной. – Тверь : Герменевтика, 2009. – 560 с.

SUMMARY

The role of ancient ecclesiastical literature of pre-nikean period (I–III centuries) in the generation of the idea of social equity in Christian communities is considered. The article analyses the topic of the development of fasting in the commentaries of The Church Fathers an the books of The Old Testament.

Паступіў у рэдакцыю 16.01.2015 г.

УДК 930.2:003.628

І. Л. Калечыц,

кандыдат гістарычных навук, дацэнт, дактарант кафедры гісторыі Беларусі і методыкі выкладання гісторыі БДПУ

ВЫЯВЫ КРЫЖОЎ У ГРАФІЦІ ПОЛАЦКАЙ СПАСА-ПРААБРАЖЭНСКАЙ ЦАРКВЫ

Графіцы Спаса-Праабражэнскай царквы – важны і цікавы від гістарычных крыніц. Па пярэдніх даных, іх колькасць у царкве – каля чатырох тысяч. Пэўную частку з іх складаюць рысункі. Гэта выявы людзей і жывёл, раслін і фантастычных пачвар [1]. Значную частку рысункаў складаюць выявы крыжоў. Якія віды крыжоў прадрапваліся на сценах Спаса-Праабражэнскай царквы? З якой нагоды наносіліся на сцены гэтыя выявы, якія сустракаюцца і на сценах іншых старажытнарускіх храмаў? Адказы на гэтыя пытанні можна даць толькі пасля сістэматызаванага вывучэння гэтага віду крыніц.

Выявы крыжоў-графіцы змяшчаюцца амаль па ўсёй прасторы царквы. Самая вялікая колькасць іх знаходзіцца ў алтары і, у прыватнасці, у ахвярніку. На слупах таксама сустракаюцца такія рысункі.

Усе графіцы – выявы крыжоў, якія змешчаны ў прасторы царквы, можна падзяліць на некалькі катэгорый. Па-першае – гэта простыя чатырохканцовыя крыжы. Яны могуць не мець упрыгажэнняў і быць утворанымі перпендыкулярным перасячэннем дзвюх ліній. Выявы такіх крыжоў ёсць на ўсходняй сцяне праёма – паміж алтаром і дыяканнікам,

на паўднёвай сцяне ахвярніка, на заходняй сцяне праёма – паміж алтаром і ахвярнікам.

Некаторыя з крыжоў такога тыпу ўпрыгожаны лініяй, праведзенай пасярэдзіне. Такі крыж ёсць на ўсходняй сцяне паміж алтаром і дыяканнікам, на паўночнай сцяне дыяканніка, на паўднёвай сцяне ахвярніка. Чатырохканцовы крыж з патоўшчанымі канцамі і праведзенай пасярэдзіне лініяй змешчаны на паўночнай сцяне ахвярніка. Два крыжы такога тыпу знаходзяцца над ахвярным сталом на паўночнай сцяне ахвярніка, пяць – на паўднёвай сцяне ахвярніка (рысунак 1). На паўднёвай сцяне ахвярніка канцы крыжы аздоблены кругамі.

Рысунак 1 – Чатырохканцовы крыж на паўднёвай сцяне ахвярніка

Два крыжы такога тыпу размяшчаюцца некалькі «нетыпова». Адзін з іх вячае манаграму IHS, змешчаную над выявай герба Станіслава Сарноўскага, што знаходзіцца на ўсходняй сцяне праёма паміж алтаром і дыяканнікам [2,